

წიგნების გამომცემლობა სს. ანაბიძისა და ამბ

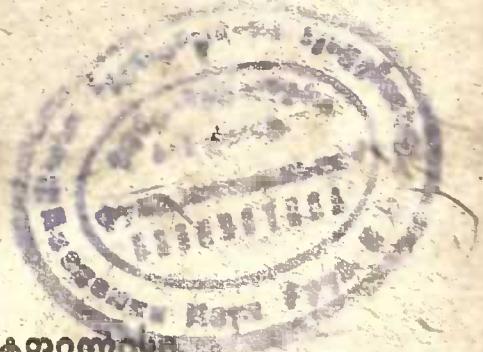
ი. ჯიშკარიანი

„ქველი აღმოსავლეთის“ წარსული

და

„ვეფხვის ტყაოსანი“

წიგნის ბარათი

ტფილისი

სტამბო ვ. რუხაძისა და ამბ. გაბაშვილის შეს.,

1920

5/13795
12

899.257.1 (იფსესიკალი)

წიგნების გამომცემლობა ად. სრამბიძისა და აშხ.

ი. ჯიშკარიანი

„**სველი აღმოსავლეთის**“ წარსული

და

„**ვეფხვის ტყაოსანი**“

ტფილისი

დამბა ვ. რუხაძისა და აშხ. გაბაშვილის შეს., № 1

1920

• მოხსნილ წინასიტყვაობის მახიმარ¹⁾

ჩემი სიყრმის მეხსიერების თვალწინ მკვეთრად სდგას შორეულ წარსულის—1890 წლის გაზაფხულის—ცხოველი სურათი: ხუთიოდე შაგირდთაგან შემდგარ ჯგუფსა შუა რიონის პირად ზეზე მდგომი ამხანაგი ხმა მალლა გვიკითხავს გაზეთის შუობით აღვსილ შესიტყვებითი წერილს ჯერ კიდევ სტუდენტად მყოფ მეცნიერ ნ. მარჩის საწინააღმდეგოდ მიმართულს.

წერილი უფრო აღბორცნებულ ეროვნულ გრძნობათა მჩქეფარე ნაკადია, ვიდრე გარკვეულ და ცხად მასალიდამ გამომდინარე ურყევ დებულებათა დალაგება, მაგრამ მისმა შინაარსმა—კილომ და სიტყვათა საქცევმა ჩვენ სრულიად დაგვატკბო და დაგვამშვიდა... ჯაბუკ მეცნიერის იმ აზრმა, რომ „ვეფხვის ტყაოსნის“ სიტყვები:

„ესე ამბავი სპარსული, ქართულად ნათარკმანები, ვპოვე და ლექსად გარდავთქვი“—სრული ჭეშმარიტებააო და რომ მისი, „ვეფხვის ტყაოსნის“,

¹⁾ ჩემი გამოკვლევის წინასიტყვაობა დაბეჭდვისას რუდაქციამ 1916 წ-ში სრულიად მოხსნა და რადგანაც მე მისი პირი არა მაქვს, ამის გამო მის სამაგიეროდ ახალ წინასიტყვაობას ვუკეთებ

სპარსული დედანი ბრიტანეთის მუზეუმში უნდა ინახებოდესო, იმ ზომამდე შეაშფოთა და შეურაცხყო ეროვნული გრძობა ქართულ საზოგადოებისა, რომ ცხრა წლის შემდგომაც ამ აზრის შეფასებისას თვით დიდ ილიასაც წარმოათქმევინა უკვე ევროპიულ ფარგალში დამწიფებულ მეცნიერისადმი მწვავე ბოლმით აღსავსე სიტყვები: „რა საკადრისია, კაცს ჯერ საბუთი არ ენახოს... აილოს და... შეურყიოს ძირი იმ დიდებულს სახსოვარს, რომელსაც მთელმა ერმავე შიგ ჩაატანა თავისი ცრემლი და თავისი სიხარული, შიგ ჩაახვია თავისი სული და გული, შიგ ჩააწნა თვისნი უკეთესნი ფიქრნი, ზრახვანი, გრძობანი...“

1910 წელს ზამთარში ბაქოთი თურქესტანში გარდავედი, ციმბირში მუშაობისას მქონდა შემთხვევა აღმოსავლეთით გადმოვსულიყავი, მაგრამ მთელ ზაფხულს ამისთვის ვერ ვეღვევოდი. გამგზავრებამდე ამ მხარესი წარსულსაც გავეცანი—ნანახმა ჩემზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა, დაბრუნებისას მე შევუდექი ჩვენი წარსულის გაცნობასაც და 1914 წლის მიწურულში „ვეფხვის ტყაოსნის“ წარმოშობის სურათი ჩემთვის სრულიად ცხადი იყო, მაგრამ დაწერას და გამოქვეყნებას ვერ ვბედავდი, რადგანაც ოთხმოცდაათ წლიდამ სამშობლოს მოშორებული ამ კითხვის შესახებ მასალას სრულიად არ ვიცნობდი... 1916 წ. კი ზაფხულში სამ-

დღევრო მწერლობაში ატეხილმა შესიტყვებამ ჩემთვის ცხადყო ამ საგანზე ჩემი აზრის გამოქვეყნების საჭიროებაც და შესაძლებლობაც¹⁾.

ჩვენ არ ვსთვლით „ვეფხვის ტყაოსნის“ წარმოშობის კითხვას ამ გამოკვლევით სრულიად გადაჭრილად, მაგრამ კითხვა რომ სათანადო ბილიკზე მოქცეული, ეს კი ჩვენთვის ექვს გარეშეა და ჩვენი სიამაყე, მეცნიერების ბუმბერაზი, თავისუფალი რომ ბრძანებულიყო ამ კითხვის შესახებ თავის წინა ნააზრევიდან ჩვენ მიერ გამოთქმულ შეხედულებას უფრო გარკვეულად შეაფასებდა, ვიდრე ეს მან იხება: „мысль, что поэма не вполне современна Тамарѣ, что она написана послѣ ея смерти, теперь высказывается и по другимъ особенностямъ, какъ будто болѣе существеннымъ для поэмы, чѣмъ наблюденныя Саргисомъ Какабадзе, но для насъ важно при опредѣленіи времени не отдѣльные признаки и частности, хотя бы и существенныя, которыя могутъ получить при различной точкѣ зрѣнія различныя толкованія, а общій духъ поэмы“²⁾

1) „სახალხო ფურცელი“ №№ 720 და 721. 1916 წ.

2) Н. Я. Марръ Грузинская поэма „Витязь въ барсовой шкурѣ“ Шоты изъ Рустава и новая культурно-историческая проблемма 1917 г. ст. 502.

ამ ცალმხრივ შეფასებაშიც, ვუბნობთ ცალმხრივ, რადგანაც ჩვენ გამოკვლევაში ვეხებით სხვა მხარეებსაც „ვეფხვის ტყაოსნის“ წარმოშობის შესახებ აუცილებელია ერთნაირი შესწორების შეტანა: ჩვენ მიერ წამოყენებულ მასალის მიხედვით „ვეფხვის ტყაოსნის“ წარმოშობის თარგალი დროის მხრივ განისაზღვრება ქვევიდან 1210 წლით, ზევიდან კი თამარის გარდაცვალებით—1213 წლით: ხალხში დარჩომილ გადმოცემას „ვეფხვის ტყაოსნის“ წარმოშობის დროის შესახებ თამარის სიკოცხლეშივე ჩვენ დიდის ნდობით ვეპყრობით, მით უფრო რომ ხალხის მრავალ-მხრივი გადმოცემა ამ რთულ მოვლენისა ჩვენ მიერ წამოყენებულ მასალით მხოლოდ ამ მხრივ რჩება ოდნავ გამოუკვეველი და დაუდასტურებელი.

ავლაბარი, 1920 წ.

„ძველი აღმოსავლეთის“ წარსული და „ვაჟხვის ტყაოსანი“

„ძველი აღმოსავლეთი“, როგორც ზნე-ჩვეულებების და წეს-წყობილების მთლიანი ერთეული.

რა მნიშვნელობითაც დღეს ჩვენ ვხმარობთ ცნებას „ევროპას“, როგორც წეს-რიგის და ზნე-ჩვეულების ერთეულს, იმ მნიშვნელობითვე უნდა ვიხმაროთ — „ძველი აღმოსავლეთიც“. ამ ცნების შემადგენლობის ფარგალში, ჩემის აზრით, უნდა მოთავსდეს აშანი¹⁾, ყივთეთი²⁾, შამი, ურიასტანი, მცირე აზია³⁾, არაბეთი, შუა მდინარე, სომხეთი, საქართველო, ინდოეთი, სპარსეთი, ავღანისტანი და რუსთა თურქესტანი. ამ ფარგალში ხან ერთი

¹⁾ აბესინია, აბაშა.

²⁾ ეგვიპტე.

³⁾ ანატოლია.

ხალხი ხელისუფლობდა და ხან მეორე. ამ გაბატონებას ხელს უწყობდა მდებარეობა და წეს-წყობილებისა და ზნე-ჩვეულების უუძველესი საერთო წყარო.

სუმერეთი, როგორც „ძველი აღმოსავლეთის“, ზნე-ჩვეულების და წეს-წყობილების საერთო წყარო.

ამ საერთო წყაროდ უნდა ჩაითვალოს შუამდინარის სამხრეთი ნაწილი: ბაბილონიდან სუზამდე¹⁾. პირველად მკიდროდ აქ შეჯგუფდა ცხოვრება და ამ შეჯგუფებამ ხალხი აიძულა შეემუშავებია იმისთანა შეხედულება და წეს-წყობილება, რომელიც მისცემდა მას ცხოვრების და განვითარების საშუალებას. დღეს მეცნიერება ამ ხალხს იცნობს სუმერებად²⁾. ამ ხალხის ნააზრევი და ნაგრძნობი გარდაიქცა ზემო აღნიშნულ ხალხთა მამოძრავებელ და გამაერთიანებელ ძალად. პირველად აქ ამაღლდა აზრი ღვთაებამდე: ხანგრძლივმა დაკვირვებამ ადამიანს საზოგადოებრივ წეს-წყობილებაშიც აჯახური წესრიგი გადაატანია და გაბატონებია: იქაც განა-

1) სუზა, ზოგიერთ მეცნიერთა კითხვით, შუში—რუკახე ქალღუეს აღმოსავლეთით.

2) სუმერები ანუ შუმერები.

მტკიცა მეფე-მამა, მეფე-დედა და მეფის-წყობი ხან-გრძლივმა გამოცდილებამ ხალხი დაარწმუნა ამ გაბატონების აუცილებლობაში და ამ ოჯახურ წეს-წყობილებას მისი გონება უფრო მალლა—თვით ზესკნელში—შეათვისა: იქაც მამა, დედა და ძე ასე შეიკრა სუმერთა ყოველ ქალაქში საზოგადოებრივ წეს-წყობილების სამ სართულიანი ციხე-გოდოლი, ოჯახურ მცნებაზე აგებული...

ჩვენდა საბედნიეროდ შუმერეთის ლურსმული წარწერები ფიქალ ქვებზე დღეს ინახება ევროპიელთა დიდ ქალაქებში და იმათ მიხედვით შეგვიძლიან ცხად ვყოთ თანამედროვე კაცობრიობისათვის—სამოც და ათი საუკუნის წინად მომხდარი ამბები¹⁾.

შუმერებთან დაკავშირებულია მთელი კაცობრიობის სულიერი და ნივთიერი ცხოვრების გაუმჯობესება:

დღეს უკვე დანამდვილებით ვიცით, რომ ბერძნები და რომაელები მხოლოდ ოცდაშვიდი—ოცდარვა საუკუნეა, რაც ისტორიულ სარბიელზე გამოვიდნენ—დიდად სარგებლობდნენ შუამდინარეში შემუშავებულ ზნე ჩვეულებას და წეს-წყობილებას; საბერძნეთის კულტურა კი მთელმა ევროპამ შეითვისა.

1) დაახლოვებით ვიცით, რომ ათასი საუკუნეა მას შემდეგ, რაც ადამიანი დედამიწაზე გაჩნდა, და ამ ათას საუკუნეში მხოლოდ უკანასკნელ სამოცდაათ საუკუნეს აქვს გარკვეული ისტორია.

შუამდინარეში ხალხთა მუდმივ შეხლა-შემოხლა იმდენად მკაცრი იყო და საზოგადოებრივი ცხოვრება რთული, რომ გამაჩვილებულმა ადამიანთა სულიერმა ძალამ დიდი ხნით ქრისტიანობამდე შეიმუშავა დიდებული ზნეობრივი დებულება: „სიკეთით სძლიე თვით ნტერსა, ერადე შურით ძღვევასა“ დღესაც მთელი კაცობრიობა აქ¹⁾ შეეხალა მტრულად ერთმანეთს და რაღაც საოცარმა ღვთაებრივმა განგებამ ჩვენ ქართველებსაც სრულიად მოულოდნელად ამ შეხლაში გვარგუნა თვალსაჩინო მონაწილეობა. გრძნობენ თუ არა ჩვენი გმირები, რომ იმ არე-მარესთან ჩვენ ქართველები მკიდროდ ვართ ჩვენი წარსულით დაკავშირებული!²⁾

შუამდინარეთის ზნე-ჩვეულება და ჩვენი მასთან კავშირი.

ქართული სიტყვა „პატიოსანი“ უეჭველია ენათესავება შუმერეთის „პატესის“ — აგრე უწოდებდნენ ქალაქის თავს — „პატესი“ აღჭურვილი იყო სასულიერო უფლებითაც. საყოველთაო ქართული

¹⁾ კუტ ვლ აძაოა შუა გულია ძველი შუმერეთისა. აქ დამარცხდა ამ ცოტა ხანში ბრიტანიის რაზმი.

²⁾ არის მიმართულება მეცნიერებაში, რომელიც სუმერთა და ქართველთა შორის ნათესაურ კავშირსაც გულისხმობს.

სიტყვა „ლამაზი“ ნაწარმოები უნდა იყოს სვანური წინსართავით „ლა“, რომელიც უდრის ქართულ „სა“ ს და მაზი—აქ ცხადია ორხმოვანი ძირი „მზ“—ასე რომ „ლა მაზი“, იგივე „მზი-სა“, დღეს თამამად შეგვიძლია დაუკავშიროთ შუამდინარის „ლამას“, „ლამასუ“ ანუ „ლანასსა“, რომელსაც მეცნიერნი სთარგმნიან „ღვთის მოციქულად“, „კეთილ-სულად“, „მფარველად“. თუ მივიღებთ მხედველობაში, რომ „ქართველ ხალხის რწმენას ეხლაც შენახული აქვს მზის თაყვანის ცემა და ფშავ-ხევსურთა დეკანოზები თავიანთ ლოცვაში ყოველთვის აღბობენ ხოლმე: „დიდება მზესა, იმის მყოლო ანგელოზსაო“¹⁾, მაშინ ადვილად მივხვდებით, რომ შუამდინარის ლამასსუ, ჩვენი ლამაზი, იგივე „მზი-სა“ არის მზის მოციქული და ამ მნიშვნელობით ამ სიტყვას ხალხი ხმარობდა ქრისტიანობამდე, შემდეგ კი მის მაგიერ შეითვისა უცხო ბერძნული სიტყვა ანგელოზი, ლამაზი კი დაიტოვა სიმშვენიერის გამოსახატავად²⁾. ჩვენ წინაპართა უსასტიკესი და თავის გულუბრყვილობით აზღველებელი ფიცი „თავმან მეფისამან“—ლურსმულ წარწერების მოწმობით

1) ქართველი ერის ისტორია. ი. ჯავახიშვილი. გვ 124.

2) სიტყვა ლამაზი შეიძლება ასეც განვმარტოთ: სუმერულად „ლამ“ ნიშნავს ბრწყინვას, ნათელს. სუმერულად „ზაგ“ კარგი, თათლი. იხ. გვიოგვინი. მ. წერეთელი: სუმერული და ქართული 1912 წ. გვ. 105.

უეჭველად ანთავისუფლებდა ბრალდებულს შუა მდინარეშიდაც. ჩვენი სასროლი ბადე შუა გულით ქერზე მიკრული—ძეობაზე მწოლარე ადაქიანზე გაშლილი ავი სულის მოსაგერებლად განა იგივე შუა-მდინარის გმირის ბადე არ არის, რომლითაც ის შეებრძოლა ზღვის ავ სულს „თიამათს“ და სძლია კიდევ! ¹⁾ ჩვენში გავრცელებული ქალის სახელი „ნინო“ ნიშნავს სუმერულად ქალბატონს. ქალ-ღმერთი ქალ-ბატონი იყო ყოველ ქალაქში, ე. ი. ყოველ ქალაქს ჰყავდა თავისი „ნინო“; ერთი ამგვარი ნინა, რომელსაც დღეს შეუსრულდა ორმოცდაორი საუკუნე, ასირიელებმა მეშვიდე საუკუნეში ქ. შ. წინ წაართვეს სუბელებს და ყოველ სერტყიდან ²⁾ გამოტაცებული დაჰბრუნეს ერეხელებს ³⁾. ამ ნინოს კერძს ამ ცოტა ხანში ბრიტანიის უცხო საგანთა საცავში ამოაკრეფინეს თავი. შესაძლოა ვიფიქროთ, რომ სუმერთა ნინოს

¹⁾ ეს დაკვირვება ეკუთვნის — 1877 წ. ქ. ქუთაისში ნახულს ამ მაგალითის მიხედვით დიდი სიფრთხილვა საჭირო ძველ ჩვეულებებთან ბრძოლაში; ჯერ ჩვეულებანი უნდა შევკრიბოთ, გამოვაქვეყნოთ, დაკვირვებით შევისწავლოთ და მხოლოდ ამის შემდეგ მავნებელ ჩვეულებას შევებრძოლოთ.

²⁾ ყურადსაღებია სიტყვა ყორულიც და სერტყიც, ე. ი. წმინდა ტევრანი ღვთაებისადმი მიჩენილი.

³⁾ ერეხი სუმერთა ქალაქია.

თაყვანება დაედვა ჩვენ ხალხში საფუძვლად ქალთა მიმართ გამეფებულ თავაზიანობას. ქართულმა ენამაც განიცადა ამ თავაზიანობის გავლენა: მღვდრობით სქესს პირველი ადგილი აქვს დათმობილი შემდეგ გამოთქმებში: ქალ-ვაჟი, და-ძმა, დედ-მამა და ცოლ-ქმარი. ხალხურ სუფრაზედაც პირველ სადღეგრძელოს წარმოსთქვამენ ქალის სადიდებლად. შეიძლება ამანვე მოუშადა ნიადაგი ჩვენში წმიდა ნინოს და საქართველო გახადა ღვთის მშობლის ხვედრად. ამ პირობებში ამაყი და მტკიცე ქეთევანი და დიდი თამარი სრულიად ბუნებრივია.

ქართული დაღრეჯილობა, უსაზღვრო კაეშანი და ჩვეულებრივი ცხოვრების ყალიბი: „ამის მეტი რა შემრჩებაო“ — „ცხოვრების მოქმით“ — ადვილად შეგვიძლიან დავუკავშიროთ სუმერლების მსოფლმხედველობას: მეოცე საუკუნეში ქ. შ. წინ ლურსმულა თქმულებით ერეხელი გმირი „გიში“²⁾ კმუნვარებით შეპყრობილი ჰკოდებს: „ეაბანი, ჩემი სათუთ მეგობარი, წავიდა იქ, საიდანაც არა კაცი არ დაბრუნებულა“ და ზარდაცემულმა გრძნეულ ქალს მიმართა ამ თხოვნით: განუმარტოს მას სიკვდილის და სიცოცხლის მნიშვნელობა და საიდუმლოება. „ხალხის ხვედრია სიკვდილი, მუდმივ სიცოცხლე კი

1) ნუხას ჩვენი ძველები უწოდებდენ „გიში“ ანუ ნუხ-„პატისი“.

ღვთისა“, უპასუხა მისანმა ქალმა და დაუმატა სა-
სოწარკვეთილ გმირის დასამშვიდებლად:

„შენ კი, გიშ, სტომაქი გაივსე
და დღე-და-ღამე იქეიფე,
ცის მარე დღე იზადიკე

ტურფა ქალი გვერდს მოიგდე¹⁾).

ვერ დაამშვიდა ამისთანა პასუხმა გიში და კი-
დეც უფრო გააღრმავა მისი კაეშანი...

ამგვარი მაგალითი კიდეც ბევრი მოინახება, მაგ-
რამ ჩვენ მიერ წამოყენებულ დებულების დასამტკი-

1) ამ უკანასნელი ორი წლის განმავლობაში ზერელე
თვალთვლების დროს ბევრ რასმე ს გულისხმიეროს წავაწყდი
თანამედროვე ისტორიულ ნაშრომეიში—უბნობ ზერელე,
რადგანაც ზედმიწევნით შესწავლისთვის მე, რიცხვთა მეცნიე-
რების მასწავლებელს და მასთან სკოლის ზედახედველს, არც
დრო მქონდა და არც საშუალება საგნის ზედმიწევნით შე-
სწავლისთვის, მაგრამ ამ პირობებშიდაც ერთში დავრწმუნ-
დი: ქართველებმა ჭირისუფლური თავ ამოდებით უნდა შე-
ვისწავლოთ ძველი აღმოსავლეთი, განმეორებით უნდა გადა-
ვისინჯოთ ღრმად პატრიარქულ ევროპელთა ნამუშავარი—ამი-
თვის კი საჭიროა ჯგუფთა მიზ ნზე ონილი შრომა, საშუა-
ლო ქართულ სკოლებში აღმოსავლეთის წარსულის საფუძვ-
ლიანად შესწავლა და სხვა... ამისთანა უ სწავლა ჩვენ მო-
გვცემს საშუალებას მომავლის გეგმაც შევიმუშაოთ და „ლა-
მაზი სიკვდილის“ მაგივრად ლამაზი სიცოცხლისკენ ხალისი-

ცებლად ესეც კმარა. ბევრი საბუთი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ სუჟერლები მდაბლობში აღმოსავლეთ მთებიდან დაეშვნენ, იმ მთებიდან, რომელნიც იწყება ქართლში, გადადის ერევანზე და გასწვრივ მისდევს აღმოსავლეთით ტიგროსს, ე. ი. დიჯლეს, და თავდება ინდოეთში. მარტო ამ მაღლობიდან შეედლო ხალხს შესწავლა შუამდინარის დაბლობის თვისებები — ყოველ წლიური წყლის აღიდების კანონები და მხოლოდ შემდეგ დაშვებულ იყოს დაბლობში, გაეშენებია ქალაქები ამისთვის გახგებ აღმართულ ბორცვებზე და წყლის მოვარდნით თავის საკეთილდღეოდ ესარგებლნა. ადვილად წარმოსადგენია, რომ ამ ბორცვებზე იძულებით ყოველ წლივ

ანად გავსწიოთ. ხალხი საამაყო წარსულში ჰპოებს მომავლის იმედს. ეს არის ნათქვამი 1916 წელში — ნიკოლოზ II დროს — „რუსობის“ ხანაში, დღეს კი თავისუფალნი ვიტყვი: ჩვენი შკოლა უნდა ვაქციოთ „ძველი აღმოსავლეთის“ შესწავლის — შეგრძნობის წყაროთ, დროებით მაინც, ახალ ქართულ კულტურის შექმნამდე, რომელიც იქნება შედეგი ჩვენი განუწყვეტლივ დასავლეთთანაც ურთიერთობისა — ქართულმა შკოლამ იგივე სამსახური უნდა გაუწიოს „ძველ აღმოსავლეთის“ შესწავლას, რა სამსახურიც გაუწია ევროპიულმა შკოლამ ელინთა და რომაელთა კულტურის შესწავლას... მხოლოდ ამ გვარად შევსძლებთ ჩვენ ახალ თაობის საღ ფაქიზ გრძნობათა გაღვივებას, როგორც მამოძრავებელ ძალას დიად ახლობელ მიზანთა განსახორციელებლად, შორეულ მფრუნიკად მომავლის განართხილ გაშუქებულთ!

ცხოვრებამ შეაჩვია სუმერლები ჯგუფად მოქმედებას და ამ მოქმედების შედეგი დაედო საფუძვლად დიდ საზოგადოებრივ ერთეულებს—ქალაქებს. საფიქრებელია აგრედვე, რომ პირველ გადმოსახლებულთ დაატყდა ამ დაბლობში ის უბედურება, რომელიც ძველი ალთქმის წარღვნას საფუძვლად დაედო. აღმოსავლეთით უზრუნველყოფილნი სუმერლები—იქ ხომ მათი მონათესავე ხალხი დარჩა—ადვილად ახერხებენ მთებიდან გადმოტანილი ზნე-ჩვეულების და წეს-წყობილების გაღრმავებას და მონათესავე ხალხშივე გავრცელებას.

დაახლოვებით ასე გვესახება ქვებზე აღბეჭდილი ძველი აღმოსავლეთის უუძველესი ხანა 4000 ანუ 5000 წ. ქ. შ. წინ. ზემოდ დასახელებული მთები, მცირე აზია და შუა-მდინარეში სუმერეთი, აი დედნ-დერძი კაცობრიობის წარსულის ბრუნვისა და პირველი საზოგადოებრივი ერთეული—ამ დროის დანარჩენი კაცობრიობა კი ტიტლიკანა ველურებად გვესახება!

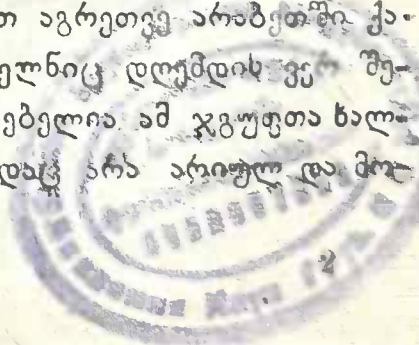
სემიტები—არაბები და ურიები—გამოდინან საერთაშორისო სარბიელზე.

სუმერლები უკვე მომწიფდნენ, როდესაც მათ არაბეთიდან და შამიდან—სირიიდან ბოლუქ-ბოლოუქად მოაწვნენ სემიტები-მწყემსები; პირველი შე-

ხლა შეიძლება მტრულიც იყო, მაგრამ ცოტახნის შემდეგ მოსულთა და ბინადართა¹⁾ შორის გყარდება მშვიდობიანობა და სემიტები საფუძვლიანად ითვისებენ სუმერთა ზნე-ჩვეულებას და წეს-წყობილებას და მათთან ერთად ჰქმნიან შუამდინარეში ახალ ნარევ ხალხს და ზნე-ჩვეულებას. საფიქრებელია დრო-გამოშვებით სემიტები ერთხელვე გარკვეულ გზით იჭრებოდნენ ამ ნარევ ხალხში. ასე რომ მე ოცე საუკუნეში ქ. შ. წინ აქ მცხოვრებ ხალხში უკვე სემიტური ელფერი და ხასიათი სჭარბობს.

3795
10

¹⁾ სუმერთა თანამედროვე ხალხთა ჯგუფს დღეს მეცნიერება მიაწერს: სვანებს, აფხაზებს, ჩერქეზებს, ინგუშებს, ჩაჩნებს, ლეკებს, მეგრელებს—ჭანებს, ქართველებს და—არა არიულ შემადგენლობით—სომხებს, თუმცა ეს უკანასკნელნი თრაკიიდან გადმოსულნი მცირე აზიაში მხოლოდ მეშვიდე საუკუნეში ქ. შ. წინ აღწევენ აზრუმის არე-მარემდე და ბინადრებთან ისე კავშირდებიან, რომ ჰკარგავენ თავიანთ არიულ სახეს, ავიწყდებათ თავისი წარსული და ადგილობრივ ისტორიულ ბურუსში ეხვევიან, დარჩათ მხოლოდ ენათქმაში არიული ხასიათი. ჩემის ფიქრით, სუმერთა თანამედროვე ჯგუფის ხალხი უნდა ვეძიოთ აგრეთვე არაბეთში ქალაქად გაბნეულ მოხლეებში, რომელნიც დღემდის ვერ შევთვისნენ არაბებს. ადვილად შესაძლებელია ამ ჯგუფთა ხალხის ნაშთი ინახავს თავს ინდოეთშიდაც არა არიულ და მონგოლურ დამონებულ ნაწილში.

საერთაშორისო სარბიელზე ჩნდებიან არიელთა მოდგმის ხალხნი: მიდიელნი, სპარსელნი, ფილისტიმლიანები, ბერძნები და სომხები.

ამ არემარეში სემიტების ხელისუფლობა აღწევს მეშვიდე საუკუნის მიწურულამდის ¹⁾ — ამ მიწურულში კი უთმობს თავის მნიშვნელობას ახლად გაძლიერებულ არიელთა მოდგმის ხალხს: მიდიელებს და სპარსელებს. მიდიელები წინ იწევდნენ ჩრდილოეთ-აღმოსავლეთით, მეორენი კი სამხრეთ-აღმოსავლეთით. ეს ორი ხალხი იმდენად დაახლოვებული იყო, რომ ხშირად ახერხებდნენ შეერთებულად მოქმედებას — ისინი ადრე შემოიჭრენ ძველ აღმოსავლეთის ფარგალში: დღევანდელი დაკვირვებანი ამ ხანად სთვლიან მეოცე საუკუნის დასაწყისს ქ. შ. წინ. ამ ფარგალშივე შემოიჭრა დასავლეთიდან არიელთა მოდგმის ხალხი — ფილისტიმლიანები მეთორმეტე საუკუნეში ქ. შ. წინ; საფიქრებელია, რომ ამ ხანებშივე ფრაკიიდან მცირე ახიაში გადმოდიოდნენ იმავე არიელთა მოდგმის ხალხი — ბერძნები და სომხები.

¹⁾ დღეს ნიშანდობლივ ვიცი ო წმინდა სემიტთა ზნე ჩვეულების და წეს წყობილების სამფლობელო ნილოსის ნაპირზე უუძველესი ეგვიპტე; ვიცი იმის, რომ ამ სამფლობელოს ძალიან მკრთალი კავლენა ჰქონდა კაცობრიობის წარსულზე. დღევანდელი ყივთები ძველი ეგვიპტელების მემკვიდრენი არიან.

„ძველ აღმოსავლეთს“ სათავეში უდგებიან
სპარსელები.

ასე თანდათანობით მზადდებოდა ის საზარელი უბედურება, რომელიც შუამდინარეს თავს დაატყდა მეშვიდე საუკუნის მიწურულში ქ. შ. წინ. ძველი დროის შუამდინარის ზნე-ჩვეულების და წეს-წყობილების ერთეულის დამსხვრევა არც ისე ადვილი იყო ველურ არიელთა ხალხთათვის. ესენიც პირველ შეხლაზე, როგორც სემიტები, აღბად სასტიკად დამარცხდნენ, მაგრამ ამ დამარცხებით ისარგებლეს და დაუკვირდნენ მოპირდაპირის მძლავრ მხარეებს, შეითვისეს ისინი და ჯიუტი თანდათანობით იწყეს წინ სვლა, ასე რომ 607 წ. ქ. შ. წინ, შეერთებულის ძალით აღმოსავლეთ-დასავლეთ არიელთა ხალხმა შესძლო ნინევიის სრულიად განადგურება; ცოტა ხანს შემდეგ კი სპარსთა მეფე ძლევა-მოსილი ჯარით ქედს ახრევრებს დიდს ბაბილონს—538 წ. ქ. შ. წინ სპარსელებმა მოახერხეს მთელი ძველი აღმოსავლეთის გაერთიანება და ამნაირად შეჰქმნეს შეჯკუფება ახალ ეროვნულ ერთეულის წარმოსაშობად.

„ძველ აღმოსავლეთს“ იპყრობს ალექსანდრე
მაკედონელი.

მაგრამ ამ ერთეულში მეოთხე საუკუნის მიწურულში შემოიჭრება გარეშე ძალა — მაკედონელთა ალექსანდრე დიდის თაოსნობით და გამამთლიანებელ მიმდინარეობას მისი სიკვდილის გამო ქ. ბაბილონში 323 წ. ქ. შ. წინ, ძირი ეთხრება. მაკედონელთა შემოჭრით ძველი აღმოსავლეთის ხალხოსნური შემადგენლობა სრულიად არ შეცვლილა, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ბერძენთა რიცხვით უმნიშვნელო ახალშენებს პალესტინის ჩრდილოეთში და სხვა და სხვა ადგილებში.

„ძველი აღმოსავლეთის“ ფარგალში იჭრებიან
რომაელები.

ხალხოსნური შემადგენლობა ვერც რომაელთა შემოჭრამ შესცვალა; მათ მპყრობელობის დროს „ძველი აღმოსავლეთის“ დასავლეთ ნაწილში დვთაებრივ მასწავლებლის — ქრისტეს მოვლენამ კიდევ ერთხელ დაამტკიცა, რომ „ძველი აღმოსავლეთი“ მთლიანი ერთეულია: დიდებული სწავლა ძალადაუტანებლად სულ ცოტა ხანში ჩინეთთა თურქესტანამდის გავრცელდა და განმტკიცდა. აღმოსავლეთ

რომაელთა იმპერია ხანგრძლივ ხელის-უფლობდა ძველი აღმოსავლეთის დასავლეთ ნაწილში, დანარჩენ ნაწილს სპარსელები განაგებდნენ. აღმოსავლეთ რომაელთა იმპერიის გაბატონებას ძველი აღმოსავლეთის ნახევარში ხელს უწყობდა მათ მიერ ქრისტიანობის აღვიარება და მისი თავგამოდებითი მფარველობა, მაგრამ ამ ზნეობრივ ქავშირმაც ვერ უშველა საქმეს და მეშვიდე საუკუნის დასაწყისში ქ. შ. შ. ბიზანტიელებსა და სპარსელებს უჩნდებათ მძლავრი მოპირდაპირენი ძველი აღმოსავლეთის ბინადართა შტრის — არაბები. ახალი სწავლით აღფრთოვანებული ძველი ხალხი ერთი საუკუნის განმავლობაში ახერხებს ძველი აღმოსავლეთის უუძველეს ფარგალში აღდგენას¹⁾. სპარსელებმა მეტად იუცხოვეს არაბების ამაღლება, ხელსაყრელ პირობებით ისარგებლეს და მეტოქეობა შემდეგნაირად გაუწიეს: ომეიადთა და აბასიდთა ტახტის გამო შეხლის დროს სპარსელებმა აბასიდებს²⁾ დაუჭირეს მხარი და მიანიჭეს მათ გამარჯვება. მადლიერნი აბასიდე-

1) ღვთის მოციქულის **მაჰმადის** ლტოლვა მექადან მედინას მოხდა 622 წ. ქ. შ. შ. — აქიდან წიწყება მუსულმან-არაბთა ძლიერება. წინაწათქვამიდან ცხადია, რომ ქრისტიანობა და მუსლიმანობა ორი მხარეა ერთი და იგივე მსოფლ-შევრძნობისა — ორი ნამკველი ერთი ნაკადისა: ძველი აღმოსავლეთისა.

2) აბასი იყო მაჰმადის ბიძა.

ბი პატრივისცემით და ნდობის თვალით უყურებდნენ სპარსელებს, ამით სპარსელებმა ისარგებლეს და აბასიდის ხალიფ მამუნის¹⁾ დროს ხორასანში წმინდა სპარსული სამთავრო დაარსეს 822 წ. ქ. შ. შ. მეათე საუკუნის მიწურულში კი მთელი აღმოსავლეთი ირანისა, ე. ი. სპარსული ხალხოსნური ერთეული, სამ პატარა სამეფოდ და მრავალ სამთავროებად დაიქსაქსა.

სელჩუკთა თურქნი ევლინებიან „ძველ აღმოსავლეთს“.

ამ დროს იმ არე-მარეში, სადაც დღეს ტაშკენტია, ქრისტიანთა პატარა თურქთა ტომი, სელჩუკის ქვეშევრდომი, მაჰმადიანდება და სელჩუკის შვილთა²⁾ მეთაურობით შეიჭრება ჩრდილოეთ-აღმოსავლეთ სპარსეთში; 1035 წ. ქ. შ. შ. ძმები იპყრობენ ხორასანს, ოცი წლის შემდეგ კი ძლევამოსილი ტოგრულ-ბეგი უკვე ბაღდადშია. მას შემდეგ მისი ძმისწული ალპ-არსლანი აფართოვებს თავის სამეფოს, მელიქმა³⁾ კი, შვილი ალპ-არსლანი-

¹⁾ აბასიდი მამუნი დედით სპარსელია.

²⁾ ტოგრულ ბეგი და ჩაკარ-ბეგი: ტოგრაულ—მკვლელი, ჩაკარ—ბრწყინკალე—ლაშა.

³⁾ ჩვენი ისტორია კარგად იცნობს ალპ-არსლანს და მელიქ შაჰს: ალპ-არსლანმა ბაგრატ IV გახადა თურქთა მო-

სა, თავის სამფლობელოს დასავლეთ საზღვრით მო-
ადგება თვით კონსტანტინეპოლს, ე. ი. კიდევ გაერ-
თიანდა ძველი აღმოსავლეთი მეთერთმეტე საუკუ-
ნის მიწურულში.

მელიქშაჰმ სიცოცხლეშივე შფოთის და უთან-
ხმოების ასაცილებლად გაანაწილა¹⁾ თავის სამე-
ფო: ანატოლია, ე. ი. მცირე აზია, მისცა სულეი-
მან შაჰს, შამი — თავის ძმას ტუტუშს, აბსონგარს
შეხვდა ალექო, ჩეკერმიშს — მოსული, ე. ი. ძველი
ნინეფია, კობულმიშს — დემასკი, ხომარტეკინს —
ფარსი, სანჯარს — ხორასანი ბუხარითურთ და ნუშ-
ტეკინ — გარჩას, გუშინდელ მონას, ამ დროს კი და-
ახლოვებულ კარის-კაცს ტაშტდარას, ე. ი. ჯამ-
თასის დემჭერს, მეფის სარწმუნოებრივ მოთხოვნი-
ლებათა აღსრულების დროს, ებოძა ხვარაზმეთი,
დღევანდელი ხივის სახანო. მელიქშაჰს გარდაცვა-
ლების და მისი შვილის ბერკ-იარუკას ტახტზე ასე-

ხარკედ, მელიქშაჰის სარდალმა კი კიორგი II საშინლად და-
მარცხა და მთელი ბანაკი მეფის აუარებელი განძით ხელთ
იგდო 1080 წ. ქ. შ. შ. გონებად საღებია, რომ ყოველნი-
რი თვალსაჩინო ცვლილებანი ძველ აღმოსავლეთში უსა-
თუოდ აღიბეჭდებოდნენ ქართველთა წარსულზე, ასე რომ
ჩვენი წარსულის გამოყოფა შესწავლის დროს ამ ერთეული-
დან შეუძლებელია.

¹⁾ ამ განაწილებით ბრწყინვალედ ისარგებლა დიდებულ-
მა დავით აღმაშენებელმა და მოუმჯადა ნიადაგი თამარ დი-
დის მეფობას.

ლისათანავე 1092 წ. ატყდა საშინელი შეუბრალებელი შინა-ბრძოლა, ასე რომ ძველი აღმოსავლეთი ნამდვილ ჯოჯოხეთად გარდაიქცა განსაკუთრებით სპარსელთათვის: ამ საშინელი არეულობით ისარგებლეს ხვარაზმელებმა და ერთი საუკუნის განმავლობაში პატარა ხვარაზმეთის საზღვრები გააფართოვეს სამხრეთით—ინდოეთამდის, დასავლეთით—ეფრატამდე, ჩრდილოეთით კი—ვოლგამდე. ჩემის ფიქრით, ხვარაზმეთის წარსულს დიდი კავშირი აქვს „ვეფხვის ტყაოსნის“ შინაარსთან და ამის გამო უფრო დაწვრილებით შეუდგეთ ამ წარსულის შესწავლას.

პატარა ხვარაზმეთის საერისთავო ასოცი წლის განმავლობაში იქცევა მძლავრ სახელმწიფოდ.

ამხედრებული არაბები მეშვიდე საუკუნის დასაწყისშივე სპარსელებს შეეტაკნენ, ძლეულნი სპარსნი იძულებულნი იყვნენ ჩრდილოეთ-აღმოსავლეთისკენ დაეხიათ, არაბები ფეხდაფეხ მისდევდნენ დამარცხებულებს, ასე რომ, თუ ვინმე იყო სპარსეთში, ეროვნული სულით მტკიცედ გაქლენთილი, მიეშურებოდა ბუხარას და ხივას. ამ ზნეობრივ გაუტეხელობასაც საზღვარი ჰქონდა და როდესაც არაბებმა ხივამდის, ე. ი. ხვარაზმეთამდის, მიაღწიეს

712 წ. ქ. შ. შ. იქ შეფარებულნი და ბინადარნი¹⁾ სპარსნი იძულებულნი იყვნენ დამორჩილებოდნენ თავის წარუვალ ხვედრს. ამ პატარა მხარეში გაქაყებულმა ეროვნულმა სიტკიცემ საშუალება მისცა ნუსტეკინ გარჩას მეთორმეტე საუკუნის დასაწყისშივე ბეჯითად შესდგომოდა საერისთავოს გაძლიერებას. ხვარაზმეთი, უუძველესი დიდი სპარსეთის ზნე-ჩვეულების და წეს-წყობილების მატარებელი, ზიზლით და აშფოთებული სიამაყით შესცქეროდა თურქთა ბრბოების თავხედურ და უთავბოლო ბატონობას დაქსაქსულ სპარსეთში და ამის გამო კარგად გრძნობდა თავის მოვალეობას დანარჩენ სპარსთა თემებისადმი: ამ შეგნებით წახალისებული ნუსტეკინ გარჩას შვილი მაჰმად კუტბ-ედ-დინი უკვე „ხვარაზმშჰაა, ხელმწიფე ხვარაზმელია“. აციზი, შვილი მაჰმადისა, დიდად დაჯილდოვებული სულის სიმტკიცით და ბრწყინვალე ნიჭით მხარს უჭერს მამას; ილ-არსლანი კი, შვილი აციზისა, ხორასანს

1) ხვარაზმეთი ქრისტეს შობის წინ მე-XIII საუკუნეში უკვე სპარსელთა მოდგმის ხალხით იყო დასახლებული; თუნდა თურქთა გვარტომის ხალხი უუძველეს დროიდან იჭრებოდნენ ხოლმე ამ პატარა საერისთავოს საზღვრებში, მაგრამ ეროვნული სიმტკიცე იმოდენა სიმძაფრისა იყო, რომ ხვარაზმეთის ბინადრები მეთერთმეტე საუკუნის მიწურულშიც ქ. შ. შ. თურქთა ბრბოებს რაცხნდა ველურებად და მტრულად ეპყრობოდა.

ანთავისუფლებს სელჯუკიდებისაგან და უერთებს ხვარაზმეთს; ტეკიშმა, ილ-არსლანის შვილმა, ირაკჯემის შემოერთებით გააძლიერა თავის სამეფო; მაჰმად II-ემ კი, შვილმა ტეკიშისამ, ხვარაზმეთის ძლიერება, „მორქმა და მოვლენა“ მიიყვანა ხალხოსნურ საოცნებო წერტილამდე: გააერთიანა სპარსთა და მათ მონათესავე ხალხით დასახლებული ქვეყნები¹⁾. ეს ის ერთად-ერთი წამია ძველი აღმოსავლეთის წარსულისა, როდესაც ცნებანი სპარსი და ხვარაზმელი თანამნიშვნელობის ხაზებით შეიძლება შევაერთოთ, ვამბობ წამი, რადგანაც მხოლოდ 1210 წ. დასრულდა ხვარაზმეთ-სპარსეთის გაერთიანება და 1218 წ. კი ხალხთა ჯალათნი მონგოლნი მძვინვარე ჩინგიზ ყაენის²⁾ მეთაურობით აღმოსავლეთით შემოიჭრენ ხვარაზმეთში და შეუწყალებლად წაღვეკეს მთელი ხვარაზმეთი, ადერბეი-

1) ხვარაზმეთის ფარგალში მოექცა: ახლანდელი სპარსეთი, ავღანისტანი, ბელუჯისტანი, რუ'თა თურქესტანი და აღმოსავლეთი ადერბეიჯანი, ასე რომ საქართველოსა და ხვარაზმეთს შუა იყო დასავლეთი ადერბეიჯანი განჯითურთ სელჯუკ თურქთა მოსახლეობით.

2) ნიშანდობლივ ვიცი, რომ ჩინგიზ ყაენს თან ახლდა ექვსასი ათასი კაცი (600000) ველურ მონგოლთა; ვიცი, აგრეთვე, რომ ხვარაზმელებმა ამოსწყვიტეს ვაჭრები, რომელთაც მუდმივ მიჰქონდათ მონგოლეთში საქონელი და ამან საშინლად გააბრაზა ჩინგიზ ყაენი, ეს, რასაკვირველია, მხოლოდ პატივსადები საბაბი იყო მონგოლთათვის.

ჯანი და დარუბანდით შეესივნენ რუსეთს—სხვათა შორის ჩვენი მეფე გიორგი ლაშაც საშინლად დამარცხდა ამ გზით გამვლელ მონგოლთაგან¹⁾. მაჰმად II-ემ ოკუტჩალოს კუნძულზე²⁾ ჰპოვა თავის აღსასრული, მისმა შვილმა კი ჯელალ-ედინმა, მონგოლთაგან დევნილმა, დიდმა ვაჟაკმა, სასიკვდილოდ დაკოდილ მხეცივით თითონ წამებულმა³⁾ ჩვენც გვაწამა: დაამარცხა ქართველთა ჯარი და საშინელი რისხვა დაატრიალა ქართლ-

1) მონგოლები ხელმეორედ დაუბრუნდნენ ძველ აღმოსავლეთს, გადვიდნენ ინდოეთში, დიდად შეავიწოვეს თურქთა მცირე აზია და გაითქვე ფნენ ძველ აღმოსავლეთის ერთეულში. . დღეს ამ ერთეულში იჭრებიან: რუსეთი, ბრიტანეთი, საფრანგეთი, გერმანეთი...

2) კასპიის ზღვაზეა, ჩელეკენის სამხრეთით.

3) ჯელალ-ედინი ბასიანს, არზრუმის ახლოს, მოჰკლა ქურთმა-მწყემსმა 1231 ქრ. შ.

ხვარაზმიდები:

ნუშტეკინ გარჩა	. +1997 წ. ქ. შ.
<hr/>	
მაჰმად I	
<hr/>	
აციზი	
<hr/>	
ილ-არსლანი	
<hr/>	
ტეკიში	+1199 წ. ქ. შ.
<hr/>	
მაჰმად II	+1220 წ. ქ. შ.
<hr/>	
ჯელალ-ედინი	+1231 წ. ქ. შ.

მესხეთის თავზე — უბედურებას და ბედნიერებას ძველი აღმოსავლეთისას საქართველო მუდმივ მწვავედ განიცდიდა, როგორც ნაწილი ერთი მთლიანი ერთეულისა და ახლაც განიცადა...

„ვეფხვის ტყაოსნიდან“ დროის მიხედვით გარკვეული წარსულის საერთაშორისო სახელმწიფოებრივი ნაქუთი-ჩარჩო გამოსჭვივის.

აქ შევჩერდეთ და გადავიდეთ „ვეფხვის ტყაოსანზე“¹⁾.

ინდოთ მეფის სასახლეში თათბირია, ამ თათბირს ტარიელიც დაესწრო — ნესტან-დარეჯანისთვის საქმროს რჩევაში არიან. სხვათა შორის, რუსთველის სიტყვით —

„მეფემან ბრძანა: „ხვარაზმშა, ხელმწიფე
ხვარაზმელა,
თუ მოგვცემს შვილსა, საჩვენოდ²⁾ მისებრიკ
არ რომელა“.

მეფა ადასტურებს და სხვათა შორის ამბობს:

¹⁾ „ვეფხვის ტყაოსანი“ დ. კარიჭაშვილის წინასიტყვაობით, შენიშვნებით და ვრცელის ლექსიკონით. 1903 წ.

²⁾ ჩემის ფიქრით აქ მძიმე ნიშანა არ უნდა ჰქონდეს ადგილი.

„ხვარაზმშა მეფეა, მარჯმით მჯდომეა,
 მათსამცა შვილსა სასიძოდ ჩვენთვის სხვა
 სჯობდეს რომელი!“

რუსთველი განაგრძობს:

„გაგზავნეს კაცნი ხვარაზმშას წინა, შვილისა
 მთხვეული“

გახარებოდა ხვარაზმშას სიხარულითა დიდითა“.

შეშფოთდა ნესტან დარეჯანი, დაიბარა ტარიე-
 ლი და განრისხებულმა უსაყვედურა თავის რაინდს
 არა რაინდული ყოფა-ქცევა სასახლეში მომხდარ
 თათბირზე:

„შენ არ იცი ხვარაზმშასი საქმროდ ჩემად
 მოყვანება?!

შენ ჯდომილხარ სავაზიროდ, შენი რთულა
 ამას ნება,

შენ გასტეხე ფიცი ჩემი, სიმტკიცე და იგი
 ცნება“.

ტირიელი თავს იმართლებს, ნესტან-დარეჯანი
 ოდნავად დამშვიდდება და სხვათა შორის იტყვის:

„ეგე ამბად არ ეგების, რომე სჰარსნა
 გაგვიხასდენ“.

და ურჩევს ტარიელს მოჰკლას მისი საქმრო,
 მეფეს კი — როსტევანს

„ჰკადრე თუ,—სმარსთა ვერა ვიქმ ინდოეთისა
ჰამასა“

და ამით იმართლე თავიო.

ცოტა ხანს შემდეგ:

„სასიძოცა მოგვივიდა, იყვნეს ხანსა არ
დამზმელნი;

შიგნით ჩვენნი გაეგებნენ, გარეთ მოდგეს
ხვარაზმელნი“

გვიამბობს ტარიელი.

სასიძოს ჰკლავს ტარიელი, მეფე აღბორებულნი
კარის-კაცების პირით სხვათა შორის ეკითხება ტა-
რიელს:

„ხვარაზმშას სისხლი უბრალო სახლად რად და-
მადებინეო?“ ამაზე ტარიელი არა თავაზიანად უპა-
სუხებს:

„ხვარაზმშა დაჰსვა ხელმწიფედ, დამრჩების რა
ნაცვალია!

სხვა მეფე დასჯდეს ინდოეთს, მერტყას მე ჩემი
ხმალია?!“

ამ ამონაწერის შესწავლა და დაკვირვება ნებას
გვაძლევს დანამდვილებით ვსთქვათ, რომ ხსენებუ-
ლი ხვარაზმეთი არ არის ძველი დროის უმნიშვნე-
ლო საერისთავო, არამედ უკვე ძლიერი და სახელ-
განთქმული სახელმწიფოა. ინდოეთის მეფე ფარსა-
დანი არ არის დარწმუნებული, რომ ხვარაზმშა სიხა-

რულით: შეეუბება მათ წინადადებას: „თუ მოგვცემს შვილსა, საჩვენოდ მისებრივ არ რომელია“, ამის თქმა მართლაც რომ შეიძლებოდა ჯელალ-ედინზე ანუ მამა მისზე — მაჰმად II-ზე. დედოფლის ნათქვამს თათბირზე:

„ხვარაზმშა მეფეა, მორქმით მჯდომელი“

და ნესტან-დარეჯანის სიძულვილით აღსავსე სიტყვებს:

„ევე ამბად არ ეგების, რომე სჰარსნი

გაგვიხასდეს“...¹⁾

„ჰკადრე თუ — სჰარსთა ვერა ვიქმ ინდოეთისა
კამასა“...

განსაზღვრებითი მნიშვნელობა აქვს: ცნებანი — სჰარსნი და ხვარაზმეჷნი ერთა და იგივეა და მათი მპყრობელია „ხვარაზმშა, მორქმით²⁾ მჯდომელი“. ამის თქმა კი „ვეფხვის ტყაოსნის“ შემთხზველს შეეძლო არა უადრეს 1210 წ. მაჰმად II-ის ხელისუფლების დროს, ე. ი. მაშინ, როდესაც პატარა უძლური ნუსტეკინ გარჩას საერისთავო გარდიქცა ვრცელ და დიდებულ სამეფოდ — მოსაზღვრედ არაბეთისა, ინდოეთისა და ხატაეთისა...

აქედან პირველი უდავო დებულება: „ვეფხვის ტყაოსნის“ ჩანსხი არ არის ზღაპარი და ეკუთვნის

¹⁾ გადიდებული, გაბატონება.

²⁾ სახელივანად, ძლიერად, დიდებულად.

1210 წლის¹⁾ შემდეგ ხანას, ე. ი. მეცამეტე საუკუნის დასაწყისს²⁾.

განვაგრძოთ... ტარიელი ავალაპარაკოთ:

„კარვის კალთა ჩახლათული ჩავკერ,
ჩავაკარაბაკე³⁾,
ყრმასა⁴⁾ ფერხთა მოვეკიდე, თავი სვეტსა
შევუტაკე“.

„უსისხლოდ მოვჰკალ იგი ყმა, თუმცა ჰხმდა
სისხლისა დენითა“.

¹⁾ ამ კითხვის გარჩევის დროს შეიძლება იმითაც ვისარგებლოთ, რომ მთელი ინდოეთის მუსულმანებად ხსენება შეიძლებოდა არა უადრეს 1206 წლისა. ინდოეთის ისტორიიდან საგულისხმოა: 1236 წ. ატლამშის სიკვდილის შემდეგ გამეფდა მისი ქალიშვილი რაცია, დიდად განვითარებული, მხნე და ნიჭიერი ადამიანი.

²⁾ 1219 წ. ქ. შემდეგ კი, ე. ი. მონგოლების შემოსევის შემდგომ—ხვარაზმეთის რღვევის ხანაში, ხვარაზმიდები ვიღას დასჭირდებოდა და თუ რომელიმე სპარსელი მწერალი როდისმე მათ გაიხსენებდა, მხოლოდ სადიდებლად და არა საძაკებლად. იმ დროს მონგოლების განმეორებითი შემოსევამ და გაბატონებამ ისე მოშალა ყოველმხრივ სპარსეთში ცხოვრება, რომ ახალ რისმე შეთხზვისათვის თავი არა კაცს სტკივოდა—ძველიც დაავიწყდათ.

³⁾ კარის გამოჭრა.

⁴⁾ სასიძობს—ხვარაზმიდს.

ნუ თუ სპარსელი შემთხზავი ასეთ საზარელ სიკვდილს არგუნებდა თავის სთაყუანებელ¹⁾ სეფე-ჯაფს, ვამბობ სთაყუანებელს, რადგანაც ხვარაზმეთის გაფართოვება და სპარსეთად ქცევა სიზარულს ჰგვრიდა ყველა შეგნებულ სპარსელს—როგორც სპარსეთის აღდგენა: ჩვენ უკვე ვიცით, რომ სპარსულმა შეგნებამ ადამიანის უფლება-ვალდებულებებისა, სულიერმა და ნივთიერმა წინსვლის ძალამ არაბების და სელჩუკების ძალადობის დროსაც მხოლოდ ხვარაზმეთში შენახა თავი და როდესაც სათანადო პირობები იშოვა, მსწრაფლ გავრცელდა ძველის აღმოსავლეთის იმ კუთხეებში, სადაც სპარსელები კიდევ გადაჩნენ. ასე რომ, ამ დროის შესწავლა, ჩვენ გვაძლევს ნებას გადაჭრით ვსთქვათ: სპარსულად მეთოდურად საუკუნის მიწურულს ანუ მეცამეტე საუკუნის დასაწყისში „ვეფხვის ტყაოსნის“ ჩონჩხის შეთხზვა შეუძლებელი იყო. ეს, ჩემის თქმით, მეორე უდავო დებულებაა. ასე რომ, წინასიტყვაობის რწმუნება—„ესე ამბავი სპარსული, ქართულად ნათარგმანები, ვპოვე და ლექსად გარდავთქვიო“, უნდა უარჰყუთ²⁾.

1) ხაზგასასმელია ის უტყუარი ცნობაც, რომ 1226 წელს ტფილისის კარები „სპარსელებმა მუხანათურად გაუღეს“ ჯვალალ ფდინს, და რასაკვირველია, როგორც სპარსელს.

2) ოდნავ დასაშვებია შემდეგი შესაძლებლობა: „ვეფხვის ტყაოსნის“ ამბავი სპარსულ ენაზე გაჩნდა დასავლეთ ადრ-

ამ ორ დებულებას თუ მივიღებთ:

პირველს, რომ „ვეფხვის ტყაოსნის“ ამბის ჩონჩხს სპარსელი ვერ შეთხზავდა; მეორეს, რომ ამ ამბის ჩონჩხი შეთხზულია 1210 წ. შემდეგ და ამასთან ერთად გავიხსენებთ, რომ „ვეფხვის ტყაოსანი“ თამარ მეფის სიცოცხლეშივე დაიწერა, თამარი კი დღევანდელ მეცნიერების სიტყვით 1212—1213 წ. გარდაიცვალა, მაშინ აშკარაა შემდეგი: „ვეფხვის ტყაოსანი“ რუსთველს დაუწერია 1210 წ. შემდეგ, თამარის გარდაცვალებამდე, და თვით მოთხრობის ჩონჩხიც რუსთველს ეკუთნის; მით უფრო, რომ ეს ჩონჩხი არც ისე რთულია: საკმარისი იყო რუსთვე-

ბეიჯანში—თავრიზში, ანუ არანში—განჯაში, ანუ შირვანში—შემახაში და ბაქოში. მაგრამ ამ დებულებას არღვევს ის ისტორიული გარდმოცემა, რომ „ვეფხვის ტყაოსანი“ **თამარის სიცოცხლეშივე არის დაწერილი**—1213 წლამდე და სამი წლის განმავლობაში 1210-დან 1213-მდე შეუძლებელი იყო ამოდენა თხზულების სპარსულად დაწერა და ქართულად გარდათქმა. პირიქით ესეც რომ არ იყოს—მოგვეპოვება ცნობა, რომ დიდებული მგოსანი ხაკაჯიჯი, ე. ი. ჭეშმარიტების მაძიებელი, შირვანელი შირვანშახის ეხსეტანის კარზე მყოფი სატახტო ქალაქ ბაქოში ხვარაზმიდელ სულტანს ტეკიშს, ჯელალ-ედინის ბაბუას, თამარის თანამედროვეს, ხოტბას აახამდა-ათაყვანებდა. ამას გარდა ჩვენ ვიცით, რაც მონღოლთა აღზრებას გადურჩა ამ ქვეყნებში, ჯელალ-ედინის ხელში დამის გავლენის ქვეშ იყო და ხვარაზმიდების შეურაცხყოფა ამის მიხედვით შეუძლებელი ხდებოდა.

ლისთვის წარმოედგინა იმ დროინდელი სახელმწიფოებრივი საზღვრების მოხაზულობა და ამბის მკრთალი ჩონჩხი თვალწინ დაუდგებოდა...

რად დასჭირდა რუსთაველს ხვარაზმიდების დამცირება და არა ინდოელების და არაბების?

აქ ბუნებრივად იბადება კითხვა, რად დასჭირდა რუსთაველს სპარსელების, ე. ი. ხვარაზმიელების, დამცირება და არა ინდოელების, ანუ არაბების, ანუ სხვისი... ამ კითხვის პასუხის გამო მოსაზრებანი საშუალებას მოგვცემს, შევჩვენოთ, დროც აღვნიშნოთ „კეფხვის ტყაოსნის“ დაწერისა.

ხვარაზმიელებთან ქართველებს შეხლა არ უხდებოდათ და მათი წინსვლა და სელჩუკიანების შევიწროება ქართველებისათვის ზომამდე ხელსაყრელიც იყო. ერთადერთი შეხლა ქართველებისა და ხვარაზმიელებისა მოხდა ჩემის აზრით თამარ მეფის დროს: დაქსაქსული და დაუძლურებული დასავლეთი ადერბეიჯანი თურქთა სათარეშო იყო, აღმოსავლეთი ადერბეიჯანი კი, როგორც ვიცით, 1210 წ. უკვე ხვარაზმიეთის ნაწილს შეადგენდა. ჩვენ დღეს დანამდვილებით ვიცით, რომ არდაველის სულთანმა ანისი ააოხრა და ხალხი ამოჟლიტა; მის დასასჯელად თამარ მეფემ ლაშქარი გაგზავნა, რომელთაც „სულტანი არდაველისა მოკლეს, ცოლნი და შვილნი მისნი ტყვედ ჰყუეს და წამოასხეს“... ამ გალაშქრებამ ქართველები შეცდომაში შეიყვანა: წარ-

მოიდგინეს, რომ მთელი აღმოსავლეთი დასავლეთი აღერბეიჯანის სურათს წარმოადგენდა და ამით მოტყუებულნი წარჩინებულნი წარუდგნენ თამარ მეფეს და სთხოვეს: „აწ ბრძანოს მეფობამან თქვენმან, რათა არა ცუდად დავიწყებასა მიეცეს სიმხნე სპათა შენთა, არამედ აღვამხედროთ ერაცს¹⁾ და რუმ—გურსა ზედა, რომელ არს ხორასანი და ცნან²⁾ ყოველთა სპათა აღმოსავლეთით ძალი და სიმხნე ჩვენი“... ეს დაახლოვებით 1209 წ. უნდა მომხდარიყოს: მაშინ საქართველოში ჯერ კიდევ არ იცოდნენ, რომ „ხვარაზმშია მეფეა, ზორქმით მჯდომელი“, და ეს მხოლოდ 1210 წ. გაიგეს.. „მოიწია არე სთვლისა“ სალაშქროდ გამჯადებული ჯარი დალოცა თამარმა და გაისტუმრა სპარსეთისაკენ. ყაზმინამდი საქართველოს ძღვეა მოსილ ჯარს ბედი სწყალობდა, მაგრამ როგორც კი „მოიწივნეს გურგანისად³⁾ ქალაქად“ ქართველებმა უკან დაბრუნება ირჩიეს, რადგანაც „ვერღა ძაღედვა წილ-სვლად ალაფისაგან“; და შემოიქცეს გამარჯვებულნი და ძღვევამოსილნი“⁴⁾. ჩვენთვის კი ხვარამხეთის წარსულის გათვალისწინების შემდეგ ცხადია, რომ ქართველებმა ამ გალაშქრების დროს

1) ერ ყსი იგივე ირაკ-აჯემი.

2) საოცარია ამისთანა უვიცობა მეთორმეტე საუკუნისთვისაც.

3) დღევანდელ კურდან-ტეგერანსა და ყაზვინს შუა.

4) ალბად, როგორც დღეს, ისე მაშინაც სიმართლეს მხოლოდ ის ამბობდა, ვინც მოვლენის გარეთ იდგა—კიდევ ერთი საბუთი იმ აზრის დასამტკიცებლად, რომ საქართველოს ისტორია მჭიდროდ უნდა დაუკავშირდეს ძველ აღმოსავლეთის ზედმიწევნით შესწავლას.

ადვილად დაიპყრეს დასავლეთი ადერბეიჯანი, ეს სელჩუკის თურქთა ბუდე, მაგრამ როგორც კი გადავიდნენ ხვარაზმელების სამფლობელოში, დამარცხდნენ¹⁾ და მხოლოდ მაშინ შეიტყვეს, რომ „ხვარაზმშია მეფეა, მორქმით მჯდომელი“. მე მგონია ამ დამარცხების სისასტიკე ინდენად ნწვავე იყო, რომ „ვეფხვის ტყაოსნის“ შემთხვევლზედაც იქონია გაფლენა; ადვილად წარმოსადგენია ისიც, რომ თვითონ რუსთველიც იღებდა მონაწილეობას ამ ლაშქრობაში და პირადი განცდანი დაედო საფუძვლად დიდებულ ქართველის სიძუჯვიდს ხვარაზმისადმი. ამ მოსახრებას თუ მივიღებთ, ჩვენ შეგვიძლია განმეორებით, სულ სხვა გზით ნააზრევთა სახუალებით, „სთქვათ, რომ „ვეფხვის ტყაოსანი“ დაწერილია 1210 წელს შემდეგ, ე. ი. მეორე გალაშქრების შემდეგ, ქვრივ თამარ მეფის საღიღებლად და ხვარაზმელთა განსჯიქიებლად...²⁾ ასე რომ, ჩვენის აზრით, დიდებულმა

1) „ჩრდილოეთ სპარსეთში ხმა გავრცელდა, ქართველებს ერთის მხრით მიაღვა „თვით დიდი სულტანი“, მეორეს მხრით გილანელი და „ყოველგნით გზა შეუკრეს ქართველთა და მთლად ამოხოცესო“ — გადაჭარბებულია, მაგრამ ჩვენი მოსაზრება კი უცილობლად მტკიცდება ამ ამონაწერით. ი. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. გვ. 627.

2) შესაძლებელია, რომ ამ მხრივ თვით ჯეღალ-ედინიც იცნობდა „ვეფხვის ტყაოსანს“: მას ხვარაზმიელებისადმი გამაბიაბრუვებელ შინაარსს მით უფრო. რომ ოთხი ხუთი წლას განმავლობაში მანგოლებთან ბოძოლას აწარმოებდ და სრული ხელისუფალი იყო სამხრეთ სპარსეთსა და საქართველოს მოსამზღვრედ ადერბეიჯანში — ცეცხლთა-ქვეყანაში. ტფილისის აღების შემდგომ ხომ ეს შესაძლებლობა უფრო იზრდება — მაშინ ჩვენდამი მისი საარაკო სიმხეცე ოდნავ მაინც გაააგები იქნება...

რუსთველმა სულ ცოტა ხნის განმავლობაში დამოუკიდებლად შექქმნა თავისი უკვდავი „ვეფხვის ტყაოსანი“ სათაყვანებელ ქალის ხანგრძლივი მოღვაწეობის სადიდებლად და მასთან ერთად ჩვენც, ჩამომავლობას, მოგვცა წარუშლელი იმედი და რწმენა „ლამაზი“ მომავლისა... ქართველ ხალხს ჯერ კიდევ ბევრი რამ აქვს სათქმელი და გასაკეთებელი დედამიწის ზურგზე იმ ერთეულის ფარგალში მაინც, რომელსაც დღეს ვიცნობთ ძველ აღმოსავლეთად. ჯერ-ჯერობით მხოლოდ ჩვენ, ქართველებმა, ვიცით, რომ ამ „ძველი აღმოსავლეთის“ დასავლეთ ცის კამარაზე მეთორმეტე საუკუნიდან მარტოდ აღარ ციალ-კიაფობს დიდებული ჰომეროსის¹⁾ ვარსკვლავი: მას აღმოსავლეთით შელაქლაქებს დიდი რუსთველის მნათობიც.

ილიკო მობურთალი.

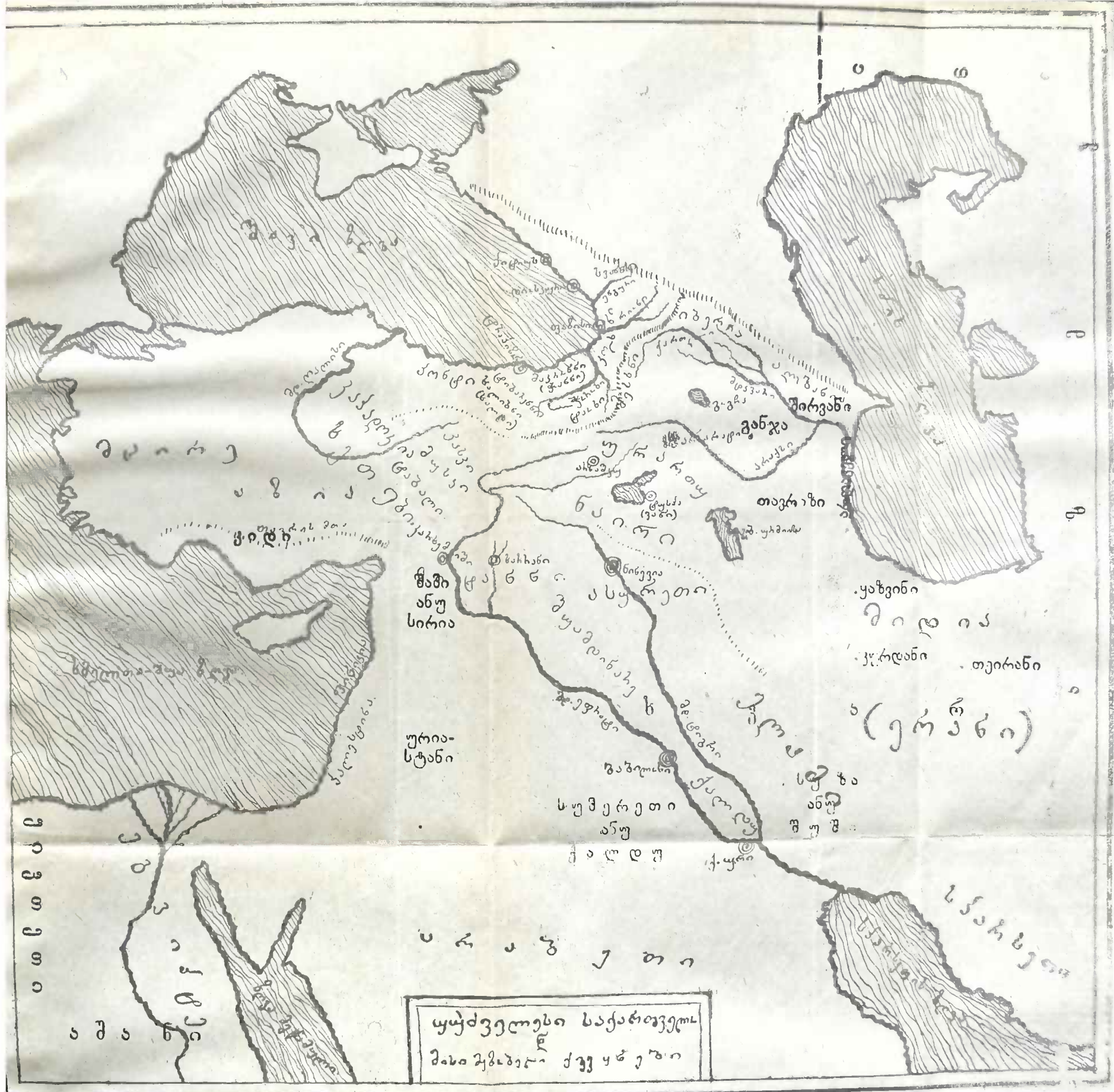
ქ. ბაქო, 1916 წ.

1) ჰომეროსის „ილიადა“ უსათუოდ უნდა ითარგმნოს ქართულად — კარგად ნათარგმნი ის ისტორიულად მომზადებულ ქართველთათვის მეორე სათაყვანებელ წიგნად გარდაიქცევა, რადგან ზნე ჩვეულებანი იქ „ძველი აღმოსავლეთისა“ — უფრო მეტია, ვიდრე საბერძნეთისა: დღეს ვიცით, რომ ბერძნები შაშველ-მართალნი ისტორიულ ხანაში დაეშვენ ჩრდილოეთით და ბევრი რამ შეითვისეს ბინადართაჲს. ჰომეროსიც, ჩვენის აზრით მცირე აზიაშია დაბადებული და აღზრდილი... სხვათა შორის ჩვენთვის „მარგალებისთვის“ საგულისხმოა, რომ გააფთრებული პრიადი, ტროიანთა მოხუცი მეფე, თავის შვილებს უსაყვედურებს და დასამცირებლად „თხა-პარიებს“ უწოდებს.

ძირითადი წყაროები და მასხალები

1. ქართველი ერის ისტორია პროფ. ი. ჯავახიშვილისა.
 2. ქართული სიტყვიერების ისტორია ა. ხახანაშვილისა.
 3. Материки и моря въ смѣнѣ времянь. В. Бельше.
 4. Кавказскій культурный міръ и Арменія. Н. Я. Марръ
 5. საქართველოს ისტორია მ. გ. ჯანაშვილისა.
 6. Определе́ніе языка второй категоріи Ахеменидскихъ клинообразныхъ надписей. Н. Я. Марръ.
 7. გვირგვინი 1912 წ.
 8. საქართველოს ისტორია ს. რ. გორგაძისა.
 9. Доисторическая Греція—Эгейская культура — проф Лихтенберга
 10. Хеттеი . проф Сайса
 11. „ვეფხვის ტყაოსანი“ შოთა რუსთაველისა დ. კარიჭაშვილის წინასიტყვაობით 1903 წ. და სხვა.
-
12. Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племень Кавказа—всѣ выпуски до 1916 года.
 13. Древній Востокъ и Эгейская культура, проф. Випперъ.
 14. Образование земли... проф. Грегори.
 15. Марко Поло. Путешествіе.
 16. Исторія Восточныхъ Монголовъ Д. Покотилова.
 17. Арменія. Х. Ф. Б. Линчъ.
 18. Исторія Монголовъ. Карпини.
 19. Древности Восточныя I, II и III т. подъ редакціею Никольскаго.

20. Матеріалы по археологіи Кавказа 12 выпусковъ
подъ редакцію Уваровой
21. Очерки Средней Азіи проф Вамбери.
22. Извѣстія древнихъ греческихъ и римскихъ писа-
телей о Кавказѣ двѣ части К. Гана,
23. Культура Древняго Востока I. Гунгера и Д. Ла-
мера
24. Каменный вѣкъ, проф Гернесъ.
25. Исусъ Назарянинъ проф. Ревиль.
26. Вавилонская культура проф Винклеръ
27. Законы Вавилонскаго царя Хаммураби.
28. Яфетическіе элементы въ языкахъ Арменіи. Н. Я.
Марръ
29. Полное собраніе сочиненій Ксенофонта
30. Исторія Бухары проф Вамбери.
41. Краткій очеркъ исторіи Кавказскаго перешейка.
А. Н. Гренъ.
32. Сирія и Палестина . К. Базили
33. Древняя Европа и Востокъ. проф Виппера
34. О курдахъ Э. Лерха
35. Геродотъ - Исторія въ девяти книгахъ. О. Г. Ми-
щенко.
36. Древняя исторія народовъ востока. Масперо
37. Исторія Древняго Востока проф. Тураева.
38. Арріанъ Походъ Александра
39. Очеркъ исторіи Арменіи Г. Халатьяна.
40. Клинописные тексты памятниковъ южной Мессо-
потаміи. Шилейко
41. К. Коссовичъ. Клинописи.
42. Энциклопедическій словарь Брокгауза-Ефрона.

(ერწნი)

ყუძველესი სატართველს
შისი გზადანი ქვეყანისი

ყაზვინი
ვილია
კარლანი
თეირანი

საქა
ანუ
მუშ

სუმერეთი
ანუ
ქალღუ

ურია-
სტანი

შიში
ანუ
სირია

თავრუნი
უაზისი

რანი
საქა
(ვაზი)

განჯა
საქა

შირვანი

მოდის ვთ

ქაქეთი
მთიანეთი
ქაქეთი
მთიანეთი
ქაქეთი
მთიანეთი

მთიანეთი

სმელთა-მთა მთა

ქალღუ

საქა
ანუ
მუშ

საქა
ანუ
მუშ

საქა
ანუ
მუშ